

**आरबीआय द्वारा स्वच्छ नोटांच्या धोरणाचा अवलंब : खराब नोटा त्वरित काढून घेण्यासाठी नवी
यंत्र बसविली
मे ४, २००२**

“भारतीय रिझर्व्ह बँक, या देशाच्या नागरिकांसाठी ‘स्वच्छ नोटांच्या धोरणा’शी बांधील असून देशासाठी हे उद्दिष्ट गाठण्यासाठी तंत्रज्ञानासहित आपल्या सर्व स्रोतांचा वापर करेल” असे उद्गार रिझर्व्ह बँकेचे डेप्युटी गव्हर्नर श्री. वेपा कामसेन यांनी रिझर्व्ह बँकेच्या दिल्ली येथील कार्यालयात, करन्सी व्हेरिफिकेशन अँड प्रोसेसिंग सिस्टिम (सी व्ही पी एस) चे उद्घाटन करताना काढले. या प्रसंगी पंजाब नॅशनल बँकेचे अध्यक्ष व कार्याध्यक्ष श्री. एस. एस. कोहली, ओरिएंटल बँक ऑफ कॉमर्सचे अध्यक्ष व कार्याध्यक्ष श्री. बी.डी. नारंग, करन्सी अँड कॉइनेजचे सहसचिव श्री. नवीन कुमार आणि इतर निवडक व्यापारी बँकांचे प्रतिनिधी ही उपस्थित होते. ही व्यवस्था जुन्या फाटक्या चलनी नोटांची अधिक वेगाने प्रक्रिया करण्यासाठी रिझर्व्ह बँकेत बसविली आहे. रिझर्व्ह बँकेच्या अशा दहा कार्यालयांपैकी नवी दिल्ली येथील कार्यालयात ही व्यवस्था कार्यान्वित आहे.

‘सीव्हीपीएस’ ही दर ताशी ५०,०००-६०,००० फाटक्या व जुन्या नोटांची प्रक्रिया करू शकते. ही व्यवस्था व खराब नोटांची ऑनलाईन पद्धतीने विल्हेवाट लावणारी श्रेडिंग अँड ब्रिकेटिंग सिस्टिम, बाजारपेठेतून खराब व तुटक्या नोटा अधिक वेगाने काढून घेण्यास मदत करेल. श्रेडिंग अँड ब्रिकेटिंग सिस्टिम ही पर्यावरणप्रेमी आहे, कारण ती, नोटा जाळल्यामुळे होणारे प्रदूषण वाचवते. खराब नोटांच्या चिंध्या करून त्यांचा लगदा करून ती अशा नोटांची विल्हेवाट लावते. या लगद्याच्या विटा (ब्रिकेट) ऑफिसात व घरी वापरण्याच्या वस्तू बनविण्यासाठी वापरता येतात. त्या उद्योगांमध्ये अंशात्मक इंधन म्हणूनही वापरता येतात.

जानेवारी १९९९ मध्ये रिझर्व्ह बँकेचे गव्हर्नर डॉ. बिमल जालम यांनी स्वच्छ नोटांच्या धोरणाची घोषणा केली होती, हे नमूद करणे आवश्यक आहे. या धोरणाच्या अंमलबजावणीसाठी चलनातून जुन्या फाटक्या नोटा काढून घेणे, हे नवीन नोटा चलनात आणण्याइतकेच महत्वाचे आहे. हे दुहेरी उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी रिझर्व्ह बँकेने गेल्या एका वर्षात चलन व्यवस्थापनाशी संबंधित अनेक व्यवस्था व कार्यपद्धतींमध्ये विविध बदल केले आहेत. या उपायांमध्ये करन्सी व्हेरिफिकेशन व प्रोसेसिंगचे यांत्रिकीकरण, तसेच खराब व फाटक्या नोटांचे श्रेडिंग व ब्रिकेटिंग यांचाही अंतर्मान आहे.

पहिल्या टप्प्यात, रिझर्व्ह बँकेने नऊ इश्यू ऑफिसांमध्ये बसविण्यासाठी २२ करन्सी व्हेरिफिकेशन अँड प्रोसेसिंग सिस्टिम्स खरेदी केल्या आहेत. ज्या ठिकाणी या सिस्टिम्स बसवल्या जात आहेत, त्या कार्यालयांमध्ये, बंगलोर, बेलापूर, चंदीगड, हैद्राबाद, जयपूर, जम्मू, कानपूर, नवी दिल्ली व पाटणा यांचा समावेश आहे. दुसऱ्या टप्प्यात लवकरच, उरलेल्या सर्व इश्यू ऑफिसांमध्ये सीव्हीपीएस बसविण्याचा विचार आहे. या व्यवस्था बसविल्या वर रिझर्व्ह बँकेची, नोटा विल्हेवाट लावण्याची क्षमता खूप वाढेल. या वाढीव क्षमतेमुळे जुन्या फाटक्या नोटा चलनातून काढून घेण्यास मदत होईल. त्याच वेळी दोन नोटा छपाई कारखान्यांच्या अतिरिक्त क्षमतेने नव्या नोटा चलनामध्ये आणल्यामुळे जनतेची नव्या नोटांची मागणी पूर्ण केली जाण्याची अपेक्षा आहे.

स्वच्छ नोटांच्या धोरणाच्या अंमलबजावणीसाठी रिझर्व्ह बँकेने उचललेली इतर पावले म्हणजे, लोकहितासाठी सर्व बँकांना नोटांना पिना मारण्यास बंदी करणे, रिझर्व्ह बँकेला खराब नोटा पिना न मारता आणून देणे, पिनां ऐवजी वेष्टने वापरणे व जनतेला फक्त स्वच्छ नोटाच पुरविणे, या संबंधीचे आदेश देणे, ही आहेत. प्रत्यक्ष बाजार पेठेत जाऊन खराब व फाटक्या नोटा जमविण्याची

व्यवस्था सुद्धा ती कधी कधी करते, वेळोवेळी शहरांच्या विविध भागांमध्ये नाणी पुरविण्यासाठी वाहने पाठविली जातात. याचा परिणाम म्हणून जनतेच्या खराब नोटांविषयीच्या तक्रारी बऱ्याच कमी झाल्या असून नव्या नोटांची उपलब्धता मोठ्या प्रमाणात वाढली आहे.

अल्पना किल्लावाला
महा व्यवस्थापक

प्रेस रिलीज: २००१-२००२ / १२२०